

Οι απόψεις των νηπιαγωγών για τη σημασία του χώρου στην εκπαιδευτική διαδικασία

Ελένη Ζησοπούλου

1. Ο σχολικός χώρος

Το σχολείο μαζί με την κατοικία αποτελούν κυρίαρχα υλικά και κοινωνικά πλαίσια των διαδικασιών ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού (Τσουκαλά, 2006: 60· Berns, 2012). Η μάθηση συμβαίνει στο σχολείο και έχει απασχολήσει τα εκπαιδευτικά συστήματα που προσπαθούν να την βελτιώσουν και την αναπτύξουν. Η μάθηση είναι κεντρική δραστηριότητα στο σχολικό χώρο. Η σχετική έρευνα, που ξεκίνησε από τις αρχές του 20ου αιώνα, θεωρεί ότι ο χώρος έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τον τρόπο που κάποιος διδάσκει ή μαθαίνει στο σχολείο (Oblinger, 2006: 1). Η δημιουργία κατάλληλου μαθησιακού περιβάλλοντος είναι καθοριστικής σημασίας τόσο για την ασφάλεια όσο και την αποτελεσματική μάθηση και ανάπτυξη του παιδιού (DfES, 2006).

Ο χώρος, με τα δεδομένα του υλικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος, επιδρά στην ανάπτυξη του παιδιού, στη συμπεριφορά του και στον ψυχισμό του (Συγκολλίτου, 2006: 191). Η αρχιτεκτονική των σχολικών κτιρίων έχει μεγάλη σημασία για το φαινόμενο της αγωγής. Τα υλικά στοιχεία, οι κτιριακές εγκαταστάσεις του σχολείου και ο εξοπλισμός τους, ο φωτισμός, η θερμοκρασία, ο εξερισμός, ο τρόπος που οργανώνονται όλα αυτά τα στοιχεία, προσφέρουν ποικιλία φυσικών και συναισθηματικών ερεθισμάτων και δηλώνουν με έμμεσο τρόπο τι και πως αναμένεται να συμβεί στην τάξη. Επιπλέον δημιουργούν τις φυσικές προϋποθέσεις που στηρίζουν την ανάπτυξη συγκεκριμένου είδους κοινωνικής συμπεριφοράς (Γερμανός, 2002: 50· Ματσαγγούρας, 2007: 73). Το υποκείμενο (άτομο ή ομάδα) δέχεται τις επιδράσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος που εκφράζονται μέσω της οργάνωσης και της προσχεδιασμένης λειτουργίας της υλικής δομής του χώρου και διαμορφώνει μορφές συμπεριφοράς και πρακτικές που μπορεί να οδηγήσουν σε τροποποιήσεις του αρχικού χώρου (Γερμανός, 2010: 49· Chappell & Craft, 2011).

2. Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός του σχολικού χώρου

Ο σχολικός χώρος, σύμφωνα με σύγχρονες προσεγγίσεις, αντιμετωπίζεται ως ένας από τους εκπαιδευτικούς παράγοντες της σχολικής τάξης που βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης μαζί τους (Dudek, 2005). Οι

αλλαγές στην εκπαίδευση επιτυγχάνονται με αλλαγές στο χώρο. Έρευνες που έγιναν στον ελλαδικό χώρο μας δείχνουν τη μεγάλη σημασία που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί στον παιδαγωγικό ανασχεδιασμό του χώρου και στη συμβολή του στη μάθηση, στην ανάπτυξη των παιδιών αλλά και στη βελτίωση του σχολικού κλίματος και στην αναβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Γερμανός, 2002· Γκλούμπου, 2014· Ζησοπούλου, 2015). Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός του χώρου είναι μία προσέγγιση που προτάθηκε από τον Γερμανό (2002) για να αναβαθμίσει το εκπαιδευτικό περιβάλλον μέσα από τη σχέση του παιδιού με το χώρο και βασίζεται σε τέσσερις βασικούς κανόνες.

Ο πρώτος είναι η οργάνωση του χώρου σε περιοχές. Στηρίζεται στο συσχετισμό δύο κριτηρίων: α) των τρόπων συνύπαρξης στην τάξη (συνεργατικό κριτήριο) και β) των γνωστικών αντικειμένων του αναλυτικού προγράμματος. Η εφαρμογή του κανόνα οδηγεί στην οργάνωση του χώρου της αίθουσας σε δύο βασικές περιοχές, με κριτήριο τον τρόπο ανάπτυξης των δραστηριοτήτων, ατομικά ή σε μικρές ομάδες και σε μια μεγάλη ομάδα-τάξη (Γερμανός, 2010: 42). Η διαμόρφωση των διαφόρων περιοχών στην αίθουσα έχει ως στόχο την προσαρμογή του χώρου στις κατηγορίες δραστηριοτήτων του αναλυτικού προγράμματος. Κάθε περιοχή θα πρέπει να είναι οριοθετημένη με σαφήνεια και να συμβάλλει στην ανάπτυξη θετικών συμπεριφορών μάθησης, να αναδιοργανώνεται συχνά για να ανταποκρίνεται και να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις ενός δυναμικού αναλυτικού προγράμματος και να έχει τα δικά της λειτουργικά και αισθητικά χαρακτηριστικά (Γερμανός, 2002: 397).

Ο δεύτερος κανόνας είναι η ύπαρξη ευελιξίας στο χώρο. Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός πρέπει να χαρακτηρίζεται από την ιδιότητα της «ενσωματωμένης» ποικιλίας, χάρη στην οποία καθίσταται εφικτή η χρησιμοποίηση του χώρου με διαφορετικούς τρόπους, χωρίς να προαπαιτούνται αλλαγές στο σχήμα, στο μέγεθος και τον εξοπλισμό του (Dudek, 2000). Ο χώρος έχει την ιδιότητα της ευελιξίας όταν ευνοεί την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών χρησιμοποίησης του. Το εκπαιδευτικό ενδιαφέρον της ευελιξίας στον παιδαγωγικό ανασχεδιασμό του χώρου βρίσκεται στο ότι επιτρέπει την υιοθέτηση μορφών εργασίας και επικοινωνίας με εξελικτικό χαρακτήρα που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του διαλόγου ως σχήματος επικοινωνίας και της συνεργασίας ως σχήματος εργασίας (Γερμανός, 2002: 398).

Από την άποψη της οργάνωσης του χώρου, η ιδιότητα της ευελιξίας υλοποιείται από παρεμβάσεις σε τρία επίπεδα που αφορούν:

- στην τοποθέτηση των επίπλων σε διαφορετικές διατάξεις και οι οποίες επιτρέπουν μια ποικιλία από διαμορφώσεις εσωτερικού χώρου
- στους διαφορετικούς τρόπους χρησιμοποίησης του χώρου που συνδέεται με το δικαίωμα των παιδιών να έχουν πρόσβαση στο σύνολο της

αίθουσας και αποσκοπεί στην αξιοποίηση των τριών πόλων της εκπαιδευτικής διαδικασίας (άτομο, μικρή ομάδα, μεγάλη ομάδα)

- στη δυνατότητα για περιοδική αναδιοργάνωση του χώρου, η οποία ευνοεί την προσαρμογή του στις απαιτήσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας και ευνοεί τη συνομορφία μεταξύ της υλικής και της κοινωνικής δομής της τάξης (Γερμανός, 2002: 398).

Ο τρίτος κανόνας είναι η δημιουργία οικείας ατμόσφαιρας. Το εκπαιδευτικό περιβάλλον που προκύπτει από τον παιδαγωγικό ανασχεδιασμό δεν αρκεί να είναι αναβαθμισμένο μόνο από λειτουργική άποψη. Επιπλέον, πρέπει να είναι όμορφο, φιλικό προς το παιδί και ευχάριστο. Επιδίωξη λοιπόν είναι η αισθητική αναβάθμιση του σχολικού χώρου, ώστε να συμβάλλει στην αισθητική καλλιέργεια των παιδιών και του εκπαιδευτικού και να προσφέρει τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος στην τάξη (Γερμανός, 2010: 43).

Τέλος ο τέταρτος κανόνας είναι η δημιουργία μικροπεριβαλλόντων για το άτομο και την ομάδα. Τα μικροπεριβάλλοντα είναι οι επιμέρους χώροι του υλικού περιβάλλοντος της τάξης, που μπορούν να δημιουργηθούν και να χρησιμοποιηθούν για ατομικές και συνεργατικές δραστηριότητες. Μέσα από τη λειτουργία τους δίνουν τις ευκαιρίες στα παιδιά να παρέμβουν στη διαμόρφωση του χώρου, στην διαμόρφωση του προσωπικού τους χώρου, στοιχεία απαραίτητα για την ανάπτυξη της αυτοεικόνας και της αυτοεκτίμησης (Γερμανός, 2010: 46). Οι παρεμβάσεις των παιδιών νοηματοδοτούν τη δραστηριότητα τους, στοιχείο που είναι απαραίτητο για τη σωστή λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικής και νοητικής ανάπτυξης, προσαρμογής στο περιβάλλον και αυτονομίας (Τσουκαλά, 2006: 63).

Σύμφωνα με το Γερμανό (2002) τα μικροπεριβάλλοντα διέπονται από συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας και έχουν ιδιαίτερα κοινωνικά, ψυχολογικά και παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, τα οποία σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά των υποκειμένων που λειτουργούν μέσα στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό περιβάλλον και στη συγκεκριμένη ομάδα. Επίσης συνδέονται με τα χαρακτηριστικά και το είδος των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται μέσα σε ένα συγκεκριμένο μικροπεριβάλλον, από κάποια συγκεκριμένη ομάδα.

3. Η λειτουργία του χώρου ως υλικού πεδίου αγωγής

Ο χώρος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας, λειτουργώντας ως υλικό πεδίο αγωγής. Αποτελεί πεδίο έκφρασης και παρέμβασης του παιδιού στο υλικό και πολιτισμικό περιβάλλον και συντελεί στη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ωρίμανση του παιδιού καθώς το βοηθά

να αναπτύξει ικανότητες συμβολικής έκφρασης, δημιουργικότητας, επίλυσης προβλημάτων (Weinstein, 1987: 160). Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία και επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την ποιότητα των δι-απροσωπικών σχέσεων (Ματσαγγούρας, 2007: 74). Η λειτουργία του χώρου μέσα από την αλληλεπίδραση με τα προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών συνδέεται με τη δημιουργία στάσεων και συμπεριφορών σχετικών με τη μάθηση (Συγκολλίτου, 2000: 225). Η στάση των μαθητών απέναντι στην εκπαίδευση είναι άμεση αντανάκλαση του περιβάλλοντος μάθησής τους (Sanoff, 2000: 235).

Ένας χώρος λειτουργεί ως υλικό πεδίο αγωγής όταν παρέχει, στα άτομα που τον βιώνουν, ποικιλόμορφα ερεθίσματα και δυνατότητες ευέλικτης και δημι-ουργικής χρήσης του. Συνδέεται έτσι και με τη διαδικασία μάθησης, καθώς τα ερεθίσματα που προσφέρει, αποτελούν από μόνα τους πηγή γνώσεων για το παιδί. Επιπλέον, η οργάνωσή του δεν πλαισιώνει απλώς, αλλά υποστηρίζει και εξελίσσει τις δραστηριότητες, στις οποίες συμμετέχει το παιδί κι έτσι το ίδιο οδηγείται στην απόκτηση γνώσεων και στη μάθηση (Γερμανός 1998: 35, 36· Williams, Brown, 2012· Dudek, 2005).

Ο χώρος λειτουργεί ως υλικό πεδίο αγωγής όταν υποστηρίζεται από την υλική διάσταση αλλά και από τις πρακτικές που προωθούν την ελεύθερη έκ-φραση και δημιουργικότητα του υποκειμένου, την ανάληψη πρωτοβουλιών για να οικειοποιηθεί το χώρο και να δημιουργήσει το δικό του «τόπο» (Γερμανός, 1998: 156). Ο υλικός χώρος αποτελεί ένα πεδίο αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο υποκείμενο και στο περιβάλλον του, υλικό και κοινωνικο-πολιτισμικό. Το υπο-κείμενο δεν προσλαμβάνει μόνο τα ερεθίσματα που του παρέχει ο χώρος αλλά και τα ενσωματώνει στους μηχανισμούς λειτουργίας του και τα χρησιμοποιεί για να επιδράσει στο περιβάλλον. Επίσης οι διάφοροι παράγοντες της σχέσης του υποκειμένου με τον υλικό χώρο αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοεξαρτώ-νται (Γερμανός 1998: 27).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο χώρος ενσωματώνεται ολοκληρωτικά στον κό-σμο του παιχνιδιού. Επενδύοντας υλικά τις δραστηριότητες του παιχνιδιού, το παιδί, συμμετέχει στις πρακτικές αναπαραγωγής, παραβίασης ή και αναθεώ-ρησης των δεδομένων της πραγματικότητας. Αυτό επιτυγχάνεται χάρη στην ευελιξία και στην προσαρμοστικότητα που έχουν τα δεδομένα του χώρου και κάνουν εφικτή την απρόσκοπτη επικοινωνία και τη συνεργασία. Ο χώρος απο-τελεί το υλικό στήριγμα ανάπτυξης του παιχνιδιού ενώ το παιχνίδι επηρεάζει σημαντικά τις μορφές και τους στόχους παρέμβασης στο χώρο, που συνήθως εκφράζονται με διαδικασίες προσωρινής και άτυπης αναδιοργάνωσης του (Γερμανός, 1998: 72).

4. Στόχος της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Ο βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της σημασίας που διαδραματίζει ο σχολικός χώρος στην μαθησιακή διαδικασία στη βαθμίδα της προσχολικής αγωγής. Η σημασία του σχολικού χώρου, ο οποίος λειτουργεί ως υλικό πεδίο αγωγής, θα μελετηθεί με γνώμονα τις αντιλήψεις εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν στην έρευνα αυτή είναι τα εξής:

1. Η επίδραση του υλικού χώρου στη μαθησιακή διαδικασία είναι σημαντική;
  - 1.1 Η διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου συμβάλλει στη μαθησιακή διαδικασία;
  - 1.2 Η λειτουργία της μαθησιακής διαδικασίας επηρεάζεται από τις πιθανές αναδιοργανώσεις του χώρου;
  - 1.3 Η ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι θεωρείται σημαντική στην προσχολική αγωγή;
2. Παρουσιάζονται διαφορές στους παράγοντες του χώρου ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος;
  - 2.1 Παρουσιάζονται διαφορές στους παράγοντες του χώρου ως προς την ηλικία του δείγματος;
  - 2.2 Παρουσιάζονται διαφορές στους παράγοντες του χώρου ως προς την προϋπηρεσία του δείγματος;
  - 2.3 Παρουσιάζονται διαφορές στους παράγοντες του χώρου ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο του δείγματος;

5. Μεθοδολογία της έρευνας

Δείγμα της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα, η οποία ως επίκεντρο έχει τη διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για την επίδραση του χώρου στις σχολικές διαδικασίες, συμμετείχαν 107 άτομα, εκ των οποίων οι 106 ήταν γυναίκες (99,1%) και 1 άνδρας (0,9%), ποσοστά τα οποία καταδεικνύουν την, ούτως ή άλλως, υψηλή συγκέντρωση γυναικών στο συγκεκριμένο επάγγελμα.

Ακολούθως, το δείγμα ταξινομήθηκε ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκει σε άτομα κάτω των 30 ετών (5 άτομα: 4,7%), σε άτομα 31-35 ετών (3 άτομα: 2,8%), σε άτομα 36-40 ετών (7 άτομα: 6,6%), σε άτομα 41-45 ετών (35 άτομα: 33%) και σε άτομα 46 ετών και άνω (56 άτομα (52,8%). Αντίστοιχη ταξινόμηση πραγματοποιήθηκε και στην προϋπηρεσία του δείγματος,

όπου συναντήθηκαν οι εξής ομάδες εργασιακής εμπειρίας: Οι εκπαιδευτικοί που διέθεταν προϋπηρεσία 1-5 έτη (7 άτομα: 6,7%), οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι διέθεταν εμπειρία 6-10 έτη (5 άτομα: 4,8%), αυτοί που διέθεταν εμπειρία 11-15 έτη (14 άτομα: 13,3%), όσοι διέθεταν ως χρόνο προϋπηρεσίας το διάστημα από 15 έως 20 έτη (39 άτομα: 37,1%) και τέλος, οι εκπαιδευτικοί που διέθεταν εργασιακή εμπειρία από 21 έτη και πάνω (40 άτομα: 38,1%).

Ως προς την εκπαίδευση των συμμετεχόντων στην έρευνα αυτή, από τα δεδομένα προέκυψε πως το 93,5% των συμμετεχόντων ήταν απόφοιτοι του Τμήματος Νηπιαγωγών (100 άτομα), ενώ 13 άτομα (12,1%) ήταν απόφοιτοι και άλλων τμημάτων Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Είκοσι ένα άτομα (19,6%) διέθεταν μεταπτυχιακό δίπλωμα σπουδών, ενώ μόλις 2 άτομα είχαν διδακτορικό δίπλωμα σπουδών (1,9%). Τέλος, 27 άτομα διαθέτουν πτυχίο από το Πρόγραμμα Ακαδημαϊκής και Επαγγελματικής Αναβάθμισης Εκπαιδευτικών Προσχολικής Αγωγής (Εξομοίωση) (25,2%), ενώ 42 άτομα είχαν κάνει κάποια μετεκπαίδευση ή έχουν πτυχίο από το Διδασκαλείο (39,2%).

Πίνακας 1. Περιγραφικά στοιχεία του δείγματος						
Φύλο	Γυναίκες	Άνδρες				
	106 (99,1%)	1 (0,9%)				
Ηλικία	Κάτω των 30	31-35	36-40	41-45	Άνω των 45	
	5 (4,7%)	3 (2,8%)	7 (6,6%)	35 (32,7%)	56 (52,8%)	
Προϋπηρεσία	1-5	6-10	11-15	16-20	Άνω των 21	
	7 (6,7%)	5 (4,8%)	14 (13,3%)	39 (37,1%)	40 (38,1%)	
Εκπαίδευση	Α.Ε.Ι. Τμήματος Νηπιαγωγών	Άλλο Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	Μεταπτυχ/κό δίπλωμα σπουδών	Διδακτορικό δίπλωμα σπουδών	Εξομοίωση	Μετεκπ/ση Διδασκαλείο
	100 (93,5%)	13 (12,1%)	21 (19,6%)	2 (1,9%)	27 (25,2%)	42 (39,2%)

Εργαλείο και διαδικασία συλλογής ερευνητικών δεδομένων

Για τη διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής σχετικά με την επίδραση του υλικού χώρου στη μαθησιακή διαδικασία, σχεδιάστηκε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο απαρτίζεται από δύο μέρη: τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, που αποτελούνται από το φύλο, την ηλικία, το χρόνο προϋπηρεσίας και την εκπαίδευση που έχουν λάβει οι εκπαιδευτικοί και το ερωτηματολόγιο γνώμης, το οποίο αποτελείται από 16 ερωτήσεις που σχετίζονται με τον υλικό χώρο. Οι απαντήσεις δόθηκαν σε 5βαθμη κλίμακα, από το 1 έως το 5, όπου 1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ και 5=Πάρα πολύ.

Το παρόν ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε ενεργούς εκπαιδευτικούς προσχολικής αγωγής που εργάζονται σε δημόσια και ιδιωτικά νηπιαγωγεία στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας κατά το διάστημα Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου 2017. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων διήρκεσε κατά προσέγγιση 10 λεπτά για κάθε έναν από τους συμμετέχοντες και τους δόθηκαν οι απαραίτητες διευκρινίσεις από την ερευνήτρια, αφού τους δηλώθηκε πως η συμμετοχή τους είναι εθελοντική και εμπιστευτική.

Η επιστροφή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε έως και τα τέλη Δεκεμβρίου 2017. Η ανάλυση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε με το SPSS 22.0.

6. Αποτελέσματα της έρευνας

Διερεύνηση των αντιλήψεων για τη σημασία του χώρου στην εκπαιδευτική διαδικασία

Αρχικά, ελέγχθηκε η δομική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου, μέσω της υποβολής των δεδομένων σε διερευνητική ανάλυση παραγόντων με ορθογώνια περιστροφή αξόνων. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτής ομαδοποίησαν τα δεδομένα σε 3 παράγοντες, οι οποίοι εξηγούσαν το 62,74% της συνολικής διακύμανσης. Η ερώτηση «Αντιμετωπίζετε δυσκολίες κατά την αναδιοργάνωση του χώρου;» αφαιρέθηκε, καθώς φόρτωνε σε δύο παράγοντες. Στον πρώτο παράγοντα, ο οποίος προσδιορίστηκε ως *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου* φόρτωναν 4 ερωτήσεις. Στο δεύτερο παράγοντα, ο οποίος προσδιορίστηκε ως *Αναδιοργανώσεις του χώρου* φόρτωναν 6 ερωτήσεις και στον τρίτο παράγοντα, ο οποίος προσδιορίστηκε ως *Ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι* φόρτωναν 5 ερωτήσεις. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ο παράγοντας *Υλικός χώρος*, ο οποίος ενσωμάτωνε το σύνολο των ερωτήσεων των 3 ανωτέρω παραγόντων.

Ακολούθως, ελέγχθηκε η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου. Από την ανάλυση προέκυψε πως η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου είναι πολύ υψηλή, καθώς ο δείκτης Cronbach α ανέρχεται στο 0,902. Η αξιοπιστία του παράγοντα *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου* ήταν σχετικά υψηλή (Cronbach $\alpha=0,742$), η αξιοπιστία του παράγοντα *Αναδιοργανώσεις του χώρου* υψηλή (Cronbach $\alpha=0,852$), ενώ η αξιοπιστία του παράγοντα *Ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι* υψηλή (Cronbach $\alpha=0,816$).

Αφού πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος της δομικής εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, ακολούθησε διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για το ζήτημα της επίδρασης του υλικού χώρου στην προσχολική αγωγή. Τα δεδομένα έδειξαν πως οι εκπαιδευτικοί αξιολόγησαν ως υψηλή η σημασία της διαμόρφωσης και της αξιοποίησης του υλικού χώρου στη μαθησιακή διαδικασία, καθώς ο μέσος όρος κυμάνθηκε στα 4,18 (T.A.=0,55). Ως λιγότερο σημαντικό αξιολόγησαν οι εκπαιδευτικοί τον ρόλο των αναδιοργανώσεων στο χώρο, μιας και ο μέσος όρος ήταν 3,76 και η τυπική απόκλιση 0,66. Η ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι κρίθηκε ως αρκετά σημαντική, δεδομένου ότι ο μέσος όρος του παράγοντα ήταν 4,22 (T.A.=0,59). Άλλωστε, ο συνολικός παράγοντας *Υλικός χώρος* σημείωσε σχετικά υψηλό μέσο όρο 4,01 και τυπική απόκλιση 0,52, γεγονός που καταδεικνύει πως οι εκπαιδευτικοί που έλαβαν μέρος στην έρευνα προσδιορίζουν ως σημαντική την επίδραση του χώρου στη συνολική εκπαιδευτική διαδικασία.

Πίνακας 2. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και αξιοπιστία του ερωτηματολογίου			
Παράγοντας	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Αξιοπιστία (Cronbach α)
Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου	4,18	0,55	0,742
Αναδιοργανώσεις του χώρου	3,76	0,66	0,852
Ενσωμάτωση του χώρου στο παιχνίδι	4,22	0,59	0,816
Υλικός χώρος	4,01	0,52	0,902
* Σημείωση: Οι απαντήσεις δόθηκαν σε 5βαθμη κλίμακα, από 1 έως 5, όπου 1=Καθόλου και 5=Πάρα πολύ			

Η επίδραση των δημογραφικών χαρακτηριστικών στους παράγοντες του υλικού χώρου

Στο δεύτερο μέρος των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν στην παρούσα μελέτη ήταν η επίδραση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος στους παράγοντες που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων. Για το λόγο αυτό, πραγματοποιήθηκε ανάλυση διακύμανσης με εξαρτημένους παράγοντες τη *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου*, τις *Αναδιοργανώσεις του χώρου* και την *Ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι*, καθώς και το συνολικό παράγοντα *Υλικός χώρος* και ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία του δείγματος. Από την ανάλυση αυτή προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά στο σύνολο των παραγόντων αναφορικά με την ηλικία. Συγκεκριμένα, ως προς την ηλικία παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στη *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου* ($F(4,98)=3.353, p=.013$), στις *Αναδιοργανώσεις του χώρου* ($F(4,100)=3.696, p=.008$), στην *Ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι* ($F(4,99)=4.470, p=.002$) και στον *Υλικό χώρο* ($F(4,96)=4.420, p=.003$). Οι αναλύσεις δείχνουν πως οι εκπαιδευτικοί μεγαλύτερης ηλικίας αξιολογούν ως πιο σημαντική την επίδραση του χώρου στη μαθησιακή διαδικασία, με μεγαλύτερους μέσους όρους στη διαμόρφωση και αξιοποίηση, στις αναδιοργανώσεις και την ενσωμάτωση του χώρου στο παιχνίδι και στην εκπαιδευτική διαδικασία σε σχέση με τους νεότερους συναδέλφους τους.

Αντίστοιχη ανάλυση πραγματοποιήθηκε με εξαρτημένες μεταβλητές τη *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου*, τις *αναδιοργανώσεις* και την *ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι*, αλλά και το συνολικό παράγοντα του χώρου και ανεξάρτητη μεταβλητή την *προϋπηρεσία*. Από την ανάλυση προέκυψε πως ως προς την προϋπηρεσία παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη *Διαμόρφωση και αξιοποίηση του χώρου* ($F(4,97)=3.34, p=.013$), στην *Ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο και οργανωμένο παιχνίδι* ($F(4,98)=5.241, p=.001$) και στο συνολικό παράγοντα *Υλικός χώρος* ($F(4,95)=4.096, p=.004$). Δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στον παράγοντα *Αναδιομορφώσεις του χώρου*. Η προϋπηρεσία δείχνει να διαδραματίζει τον ίδιο ρόλο με την ηλικία στους παράγοντες του υλικού χώρου στην προσχολική αγωγή, καθώς οι εκπαιδευτικοί με τη μικρότερη εμπειρία στο αντικείμενο αξιολογούν ως λιγότερο σημαντική την επίδραση του χώρου στη μαθησιακή διαδικασία, συμπεριλαμβανομένης της διαμόρφωσης και της αξιοποίησης του χώρου, της ενσωμάτωσης του χώρου στο παιχνίδι, αλλά και της συνολικής έννοιας.

Αξίζει να σημειωθεί πως δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων στην έρευνα

αυτή. Επιπλέον, δεν πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις για το φύλο, καθώς η διαφορά μεταξύ των ανδρών και των γυναικών ήταν πάρα πολύ μεγάλη για να συνάγει λογικά συμπεράσματα.

7. Συζήτηση των αποτελεσμάτων και συμπεράσματα

Ο σχολικός χώρος θεωρείται ως ένα σημαντικό στοιχείο για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της κουλτούρας των μαθητών, ιδιαίτερα στην πρώιμη ηλικία της προσχολικής αγωγής. Το φυσικό περιβάλλον διαδραματίζει ένα δομικό ρόλο τόσο στη συμπεριφορά κατά τις γνωστικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα μέσα στο νηπιαγωγείο, όσο και στις δράσεις παιχνιδιού και αλληλεπίδρασης (Børve, & Børve, 2017: 1069).

Η σημασία της ποιότητας του υλικού χώρου στην προσχολική αγωγή είναι ένα ζήτημα που έχει μελετηθεί ελάχιστα στη διεθνή βιβλιογραφία (Dahlberg, Moss, & Pence, 1999: 97). Τα τελευταία χρόνια διαμορφώθηκε μια τάση κατά την οποία ο σχεδιασμός του χώρου στα νηπιαγωγεία λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των παιδιών (Clark, 2005).

Οι εκπαιδευτικοί που πήραν μέρος στην έρευνα θεωρούν σημαντικό παράγοντα τη λειτουργία του χώρου στην εκπαιδευτική διαδικασία και για αυτό το λόγο διαμορφώνουν ανάλογα το χώρο για να ανταποκρίνεται στις επιλογές που κάνουν οι ίδιοι για να προωθήσουν τη μάθηση και την ανάπτυξη των παιδιών. Διαμορφώνουν το χώρο κατάλληλα για να υποστηρίξουν τις μορφές διδασκαλίας που εφαρμόζουν (συνεργατική, κριτική, διαθεματική προσέγγιση, κ.ά.). Στη διαμόρφωση του χώρου εμπλέκουν και τα παιδιά είτε πρόκειται για την αισθητική του οργάνωσης είτε πρόκειται για τη διαμόρφωση του στις κατευθυνόμενες δραστηριότητες για να εξυπηρετηθεί η δράση και να επιτευχθούν οι στόχοι των δραστηριοτήτων.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η διαμόρφωση και αξιοποίηση του υλικού χώρου προσδιορίζεται ως ιδιαίτερα σημαντική στη βιβλιογραφία, καθώς προτείνεται πως η σωστή χρήση του προωθεί και διευκολύνει τη μαθησιακή διαδικασία. Μέσω της σωστής αξιοποίησης ενός κατάλληλα οργανωμένου σχολικού χώρου, τα παιδιά ενισχύουν την φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, απορρίπτουν τις φοβίες και τα άγχη τους. Με τον τρόπο αυτό, οδηγούνται στην ενδυνάμωση της προσωπικότητάς τους και στην αυτονομία τους (Curtis, & Carter, 2005: 35).

Αξίζει να σημειωθεί, επιπλέον, πως σημαντική κρίνεται η αναδιοργάνωση του χώρου από τα ίδια τα παιδιά, όταν αυτό συμβάλλει στη μαθησιακή διαδικασία. Μάλιστα, οι αναδιοργανώσεις αυτές οδηγούν σε βέλτιστα αποτελέσματα όταν οι εκπαιδευτικοί είναι σε θέση και προσπαθούν να αναζητούν, αλλά και να δημιουργούν νέους χώρους και υλικά κατάλληλα για τα παιδιά,

τα οποία με τη σειρά τους θα ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των παιδιών, αλλά και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους (Močinić, & Feresin, 2017: 99).

Ο χώρος λειτουργεί ως υλικό πεδίο αγωγής καθώς το παιδί όχι μόνο προσλαμβάνει τα ερεθίσματα που του παρέχει ο χώρος αλλά τα ενσωματώνει στους μηχανισμούς λειτουργίας του και τα χρησιμοποιεί για να επιδράσει στο περιβάλλον του (υλικό, πολιτιστικό και κοινωνικό). Με αυτόν τον τρόπο γίνεται υποκειμένο και πρωταγωνιστής στη σχέση του με το χώρο. Συμμετέχει ενεργά στην αναδιοργάνωση του και αλληλεπιδρά με συνομήλικους για να προσδώσει στο χώρο μια ταυτότητα που διαμορφώνεται στο συγκεκριμένο χωρο-χρονικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Σε αυτή του την προσπάθεια χρησιμοποιεί τις γνώσεις του, αλληλεπιδρά με τους άλλους, εκφράζει τις ιδέες του, κάνει προτάσεις, αναπτύσσει στοιχεία δημιουργικότητας. Είναι τα στοιχεία που εντοπίζουν στην πράξη οι εκπαιδευτικοί, που παρατηρούν στις δράσεις των παιδιών και υποστηρίζουν τις αναδιοργανώσεις του χώρου, την ενσωμάτωση του στην εκπαιδευτική διαδικασία, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις τους στην παρούσα έρευνα.

Πέραν των ατομικών χαρακτηριστικών που αναπτύσσει το παιδί μέσα από τη χρήση του χώρου κατά την περίοδο της φοίτησής του στο νηπιαγωγείο, οι κοινωνικές δεξιότητες που αναπτύσσονται αποτελούν μια επιπλέον σημαντική πτυχή της αλληλεπίδρασης αυτής. Η ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων του παιδιού μπορεί να ενισχυθεί από την ενσωμάτωση όλων των χώρων του νηπιαγωγείου στο παιχνίδι του, σε αυθόρμητες αλλά και κατευθυνόμενες δραστηριότητες και συνεπακόλουθα να συμβάλλει στη μαθησιακή διαδικασία (Coccarì, 2001).

Η ενσωμάτωση του χώρου στο αυθόρμητο αλλά και στο οργανωμένο παιχνίδι γίνεται χάρη στη δυνατότητα των παιδιών να δημιουργούν σημειολογικές μεταλλάξεις που τα βοηθάνε να ανατρέπουν τις τοπολογικές σχέσεις που υπάρχουν στο χώρο και να προσδίδουν νέες, υποκειμενικές σημασίες που εξυπηρετούν τη δράση τους αλλά και την επίτευξη των στόχων (γνωστικών, κοινωνικών, συναισθηματικών κ.ά.). Οι διαδοχικές αναπροσαρμογές του χώρου από τα παιδιά αλλά και από τον εκπαιδευτικό, υλοποιούνται μέσα από την παιδαγωγική αξιοποίηση όλων των χώρων του σχολείου, όπως φάνηκε από τις απαντήσεις των νηπιαγωγών αλλά και από την καλλιέργεια και ενίσχυση των νέων πρακτικών χρησιμοποίησης του χώρου κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Το περιβάλλον του σχολικού χώρου κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό για πολλούς παιδαγωγούς, σύμφωνα με τους οποίους ο υλικός χώρος προσδιορίζεται ως «τρίτος δάσκαλος» (Strong-Wilson, & Ellis, 2007: 40). Όλες οι υλικές και κοινωνικές πτυχές του χώρου επηρεάζουν την ανάπτυξη και τη γνω-

στική και κοινωνική μάθηση του παιδιού προσχολικής ηλικίας (Miljak, 2009).

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση και χρήση του χώρου είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την αποκόμιση πλείστων από τα οφέλη που προσφέρει αυτή η αλληλεπίδραση. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να αισθάνεται ικανός και πλήρης στην αλληλεπίδρασή του με τα παιδιά, τους γονείς και τους συναδέλφους και να επιτρέπει στο παιδί να εξερευνεί το περιβάλλον και τον εαυτό του και να επικοινωνεί με τον κοινωνικό του περίγυρο. Η ενσωμάτωση του χώρου σε αυτές τις διαδικασίες χρειάζεται εμπειρία στη διαχείριση αναλόγων δράσεων από τον εκπαιδευτικό, καθώς και πίστη στη σημαντικότητα του χώρου.

Η παρούσα έρευνα ανέδειξε, μέσα από τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την παιδαγωγική αξιοποίηση του χώρου στο νηπιαγωγείο, τη σημασία και τη συμβολή του χώρου στη μάθηση αλλά και στην ανάπτυξη των παιδιών. Η παρούσα μελέτη μπορεί να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω έρευνα. Έρευνα που αφορά τις απόψεις των παιδιών για τη συμμετοχή τους σε παρόμοιες δράσεις αλλά και να ερευνά τους τρόπους που πετυχαίνουν την αναδιοργάνωση του χώρου οι εκπαιδευτικοί, δηλαδή τις πρακτικές που εφαρμόζουν, τους τρόπους που εμπλέκουν τα παιδιά, τις μορφές διδασκαλίας και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γερμανός, Δ. (2002). *Οι τοίχοι της γνώσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γερμανός, Δ. (2010). Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός του σχολικού χώρου: Μια μέθοδος αναβάθμισης του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος μέσα από αλλαγές στο χώρο. Στο Δ. Γερμανός, Μ. Κανατσούλη (επιμ.), *Σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις στην προσχολική και την πρώτη σχολική εκπαίδευση* (σσ. 21-54). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Γερμανός, Δ. (1998). *Χώρος και διαδικασίες αγωγής. Η παιδαγωγική ποιότητα του χώρου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκλούμπου, Α. (2014). *Η παιδαγωγική αξιοποίηση του σχολικού χώρου στη διαμόρφωση συνεργατικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Εφαρμογή σε ένα πρόγραμμα μαθηματικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο*. Διδακτορική διατριβή. ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.
- Ζησοπούλου, Ε. (2015). *Ο χώρος ως υλικό πεδίο αγωγής στο συνεργατικό νηπιαγωγείο: Εφαρμογή στη διδακτική λογοτεχνικών κειμένων*. Διδακτορική διατριβή. ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.

- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Η σχολική τάξη*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μπότσογλου, Κ. (2010). *Υπαίθριοι χώροι παιχνιδιού και παιδί*. Αθήνα: Gutenberg.
- Συγκολλίτου, Ε. (2000). Σχολικός χώρος και συμπεριφορά. Στο Κ. Τσουκαλά. (επιμ.). *Αρχιτεκτονική, παιδί και αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Συγκολλίτου, Ε. (επιμ.) (2006). *Περιβαλλοντική ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τσουκαλά, Κ. (1998). *Τάσεις στη σχολική αρχιτεκτονική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τσουκαλά, Κ. (2006). *Παιδική αστική εντοπία*. Αθήνα: Τυποθήτω.
- Τσουκαλά, Κ. (επιμ.). (2000). *Αρχιτεκτονική, παιδί και αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Ξενόγλωσση

- Berns, R. (2012). *Child, family, school, community: Socialization and support*. Cengage Learning.
- Børve, H. E., & Børve, E. (2017). Rooms with gender: physical environment and play culture in kindergarten. *Early child development and care, 187*(5-6), 1069-1081.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual review of psychology, 53*(1)/02, 371-399.
- Chappell, K., & Craft, A. (2011). Creative learning conversations: Producing living dialogic spaces. *Educational research, 53*(3)/11, 363-385.
- Clark, A. (2005). Listening to and involving young children: A review of research and practice. *Early child development and care, 175*(6), 489-505.
- Coccarri, E. J. (2001). *The effect of space and furnishings on academic readiness scores of west virginia preschoolers*. Marshall digital scholar.
- Curtis, D., & Carter, M. (2005). Rethinking early childhood environments to enhance learning. *YC young children, 60*(3), 34.
- Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. R. (1999). *Beyond quality in early childhood education and care: Postmodern perspectives*. Psychology Press.
- DfES (Department for Education and Skills). (2007). *The early years foundation stage. Effective practice: the learning environment*. DfES Publications. Διαθέσιμο στο <http://www.schooljotter.com>.
- Dudek, M. (2005). *Children's spaces*. Boston: Architectural Press.
- Miljak, A. (2009). *Children's living in kindergarten*. SM naklada.
- Močinić, S., & Feresin, C. (2017). The role of the school space in preschoolers' learning processes. *Humanities & social sciences reviews, 5*(2), 98-108.

- Oblinger, D. (2006). *Learning spaces*. An Educause, e-Book.
- Sanoff, H. (2000). Two paradigms of educational buildings. Στο Κ. Τσουκαλά (επιμ.) *Αρχιτεκτονική, παιδιά και αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Strong-Wilson, T., & Ellis, J. (2007). Children and place: Reggio Emilia's environment as third teacher. *Theory into practice*, 46(1), 40-47.
- Weinstein, C.S., & David, D.C. (Eds). (1987). *Spaces for children*. New York: Plenum Press.
- Williams, D.R., & Brown, J.BD. (2012). *Learning gardens and sustainability education: Bringing life to schools and schools to life*. New York: Routledge.

Abstract

School space is particularly important and has the potential to influence the way a person teaches or learns at school. The main purpose of this research is to investigate the views of the nursery students on the importance of the school space in the learning process.

This questionnaire was distributed to active preschool educators working in public and private nursery schools in the Central Macedonia Region during November - December 2017. The questionnaire analysis was carried out with SPSS 22.0.

The results of the survey were particularly important. The teachers who participated in the research consider the participation of children in the reorganizations of the area that are part of the educational process and the integration of the space into the spontaneous and organized game favor the development of positive interactions and the creativity of the children. Finally, the formation and exploitation of space contributes positively to the learning process as it enhances the learning and development of children.

Key-words: school space, educational process, physical learning environment

Ελένη Ζησοπούλου

Δρ. Επιστημών της Αγωγής Α.Π.Θ.
Πανταζίδου 20, 543 52 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2310828903, 6906573707
E-mail: elzisop@yahoo.gr